

ELS HOSPITALS MILITARS DE BARCELONA

Josep M. MASSONS

L'Hospital de la Santa Creu fou fundat l'any 1401 aplicant-li totes les rendes dels altres hospitals que foren suprimits. Aquesta exclusiva d'hospital únic, la conservà fins la guerra del francès.

És per això que des de 1401 fins al 1809 les forces de terra i de mar utilitzaren l'hospital de la Santa Creu.

Danón assegura que fins al segle XVII no hi ha constància documental d'assistència a tropes, però ell mateix ens diu que durant el regnat de Carles I, l'Hospital demanà certes exempcions fiscals en compensació d'assistir militars.

El primer testimoni documental és del 6 de juny de 1602. Es tracta del registre d'uns militars ingressats a la Sala de Sant Joan que havia estat destinada a allotjar-hi convalescents.

De la segona meitat del segle XVII tenim quantitats facturades en concepte d'hospitalitzacions. Són:

Del 29 d'abril al 31 de desembre de 1663.....	11.402 rals
En tot l'any 1664.....	17.206 "
" " " 1665.....	11.016 "
" " " 1666.....	9.350 "
" " " 1667.....	10.160 "
De 1er de gener a 3 d'octubre de 1668.....	26.089 "

El cost d'una estada diària al 1668 era d'un ral. Això vol dir que l'Hospital va tenir una mitjana de 94 llits ocupats per soldats aquell any.

També ens conta Danón com durant aquest darrer terç del segle XVII l'hospital es veié desbordat a conseqüència de les contínues guerres sostingudes contra França. Per aquesta raó, i també a causa de més d'un brot epidèmic, fou precís instal·lar hospitals provisionals, com un que va funcionar l'any 1695 (moment en que les tropes franceses havien

ocupat la meitat nord de Catalunya) anomenat de Jesús, a extramurs de la ciutat i que sabem que estava atès per un cirurgià que es deia Francesc Duran que -aquell mateix any- va guanyar per oposició la plaça de Cirurgià Major de l'Hospital de la Santa Creu.

Durant la guerra de Successió, Barcelona patí dos setges. Del primer l'any 1706 és coneguda la labor del cirurgià Josep Pou.

Després de la rendició de l'onze de setembre de 1714, tant l'Exèrcit franco-espanyol que va ocupar la ciutat, com els barcelonins, es varen trobar amb gran nombre de ferits i de malalts, de manera que els hospitals de campanya muntats pels vencedors, servits predominantment per cirurgians i metges estrangers, no pogueren ser tancats. Al contrari, s'organitzà un hospital d'una manera secundària i permanent que s'anomenà l'Hospital del Rei.

I com sigui que a Barcelona s'hi va instal·lar una forta guarnició, a fi de que fos assistida convenientment, es projectà la construcció -dins del recinte de la Ciutadella- d'un hospital militar: el nou hospital del Rei que havia de tenir 1000 llits.

Àdhuc es confeccionà una llista dels medicaments de la futura Farmàcia, que ha estat publicada per Parrilla.

Però aquell projecte tan grandios quedà reduït -no en sabem ben bé el perquè- en una simple infermeria de poca capacitat de la que se'n feia cura un professor del Col·legi de Cirurgia i que tenia una Farmàcia que venia medicaments al públic.

Mentre es pensava en la construcció de l'Hospital dels mil llits, els militars anaven enviant a l'Hospital de la Santa Creu els malalts que l'Hospital del Rei no podia absorbir. Així fou com l'any 1716 es signà un contracte entre Exèrcit i Administració de l'Hospital de la Santa Creu, segurament a causa de la concentració de tropes i embarcacions que aquell any es registrà a Barcelona destinades a la conquesta de Sardenya i de Sicília (1717) o a alliberar l'illa de Corfú del setge dels turcs (1716).

Més endavant, l'ambiciós projecte de l'hospital de la Ciutadella no va reeixir. I l'Hospital del Rei fou suprimit de manera que tots els malalts i ferits passaren a ser atesos a l'Hospital de la Santa Creu. L'any 1720 la meitat dels hospitalitzats eren militars. Davant de 300 civils i 50 de-
ments ingressaren aquell any entre 250 i 300 soldats.

Dos anys després es signà un contracte (el 7 de desembre de 1722) entre l'Administració i les autoritats militars.

Per cert, aquestes volien que els metges i cirurgians, quasi bé tots estrangers, que havien portat aquells malalts i ferits, continuessin curant-los. L'administració sostingué una vertadera batalla amb els intendants i amb Madrid oposant-se a aquella pretensió, de la que en sortí triomfant.

L'afluència de militars deuria ser gran, perquè l'Hospital emprengué obres d'ampliació, portà les dides a una casa particular i l'administració i el personal burocràtic va anar a Sant Llàtzer i uns presoners francesos s'instal·laren en un local que en deien el "graner". La Junta administrativa, ultra els maldecaps de tota ampliació, hagué d'afrontar l'actitud ronsejaire del personal facultatiu sobrecarregat de feina, amb el temor -per part de la Junta- que qualsevol omissió o deixadesa fos denunciada pels intendants o els metges militars que no havien pogut intervenir en aquell hospital.

L'onze d'abril de 1723 la Junta s'adreçà al personal acusant-lo de la "poca detenció fan los metges i cirurgians ordinaris en la visita... que dehuen fer matí i tarde y que sobre haversels aňadit ara lo número de 250 malalts amb lo ingrés dels militars"... i advertint-los de la conveniència de "evitar queixas dels Xefes militars de la Plassa, com per no donar motiu a que los metges y Cirurgians estrangers empleats antes en lo Hospital del Rei fundassen ab alguns visos de utilitat sa pretenció de entrar a assistir als militars"... La Junta era comprensiva i entenia "ser curts los salaris"; per això "durant lo temps que existescan los mencionats malalts en est Hospital" se'ls donaria "ultra del salari que fins vuy han tingut assignat la diaria racció de quinze onsas de carn, dos pans blancs de lliura y una meytadella (1) de vi de quiscun".

En 1732 en previsió de possibles encariments dels que-
viures es signà un nou conveni (1).

EL "REAL COL.LEGI DE CIRURGIA"

Virgili hauria volgut sense dubte ressuscitar la idea
de l'Hospital militar dels mil llits, però s'hagué d'acon-
tantar en treure tot el profit possible de l'Hospital de
la Santa Creu.

Quan l'any 1760 Virgili intentà repetir l'experiència
de Cadis, adaptant-se a les diferents circumstàncies, es tro-
bà que el personal quirúrgic de la Santa Creu era:

Dos mestres cirurgians majors - 60 lliures anuals.

Un fadrí major, que era un ajudant de cirurgia sense sou
i mantingut per l'hospital.

Quatre fadrins cirurgians a 24 lliures l'any.

Disset aprenents de cirurgia (alguns ja examinats i aprovats)
sense sou i sense raïó.

Virgili va partir de la idea de que s'havia de respec-
tar al màxim l'estatu quo de l'hospital, a fi de no enfron-
tar-se amb la temible MIA (la molt Il.lustre Administració)
de l'Hospital de la Santa Creu, organisme tremendament gelós
de les seves prerrogatives.

Així fou com va cobrir les cinc places de mestres del
Col.legi amb tres cirurgians militars de la seva confiança
(Roland, Mabille i Grassot) i amb els dos cirurgians civils
que en aquell moment treballaven a l'Hospital: Francesc Puig
i Josep Pahissa.

La Junta va admetre sense protesta el pla de Virgili,
perquè, en realitat tot va consistir en tenir tres "rello-
gats".

El conflicte esclatà quan, en morir Pahissa, la Junta
nomenà interinament cirurgia major a Capdevila en espera
d'opositar, creient que la persona que guanyaria la plaça
de cirurgia major seria, automàticament, mestre del "Real
Colegio de Cirugía".

Però a Madrid ho varen entendre a l'inrevés: la persona
que ells nomenessin mestre del "Colegio" en substitució de

Pahissa, seria automàticament, cirurgia major de l'Hospital.

La MIA perdia la facultat de designar els "seus" cirurgians. Això unit a que els interns -o estudiants practicants- eren nomenats per Madrid a proposta del claustre del Col.legi enfuriren la MIA.

Els militars nomenaren mestre del Col.legi un jove protegit de Virgili que prometia molt, graduat feia poc al Col.legi de Càdis. Es tractava d'Antoni Gimbernat.

La MIA es negà a que Capdevila abandonés el càrrec per donar-lo a en Gimbernat. Francesc Puig en un atac de rauxa servil arribà a dir que imposarien en Gimbernat encara que s'hagués de fer "espada en mano".

Però no calguè desembeinar l'espasa. A Madrid donaren la raó als militars -o sigui, a Virgili- i la MIA s'hagué de convèncer que d'ara endavant tenia a casa uns rellogats. I molt incòmodes.

No és d'estranyar que les picabaralles fossin freqüents. De vegades, era el problema de l'allotjament i manutenció dels interns, altres vegades eren les dificultats a disposar de cadàvers per a les classes d'Anatomia.

La tensió assolí el seu acmè, quan el Director del Col.legi, Francisco Martínez professor de Càdis que fou enviat a Barcelona a fi de posar ordre entre els Catedràtics, va plantejar a l'Hospital la necessitat d'una sèrie de reformes que, encara que costaven un dineral, haguessin estalviat despeses d'il.luminació, haurien ampliat la capacitat en 145 llits més i haurien resolt un gran nombre de problemes higiènics.

Es fàcil imaginar la impopularitat de la missió d'en Martínez. Tant per als professors com per a la MIA, Martínez era un sobrevingut, imposat pel règim central.

Endemés Martínez estava malalt i va anar a Barcelona per força. Tot això feia que no sempre procedís amb la diplomàcia que la situació reclamava.

Danón en el seu treball transcriu la memòria que Francisco Martínez va elevar a l' autoritat i que posa de manifest les precàries condicions en que vivien ferits i malalts.

Aquella situació angoixosa s'empitjorà amb la guerra contra la Convenció Francesa (1793-1795). L'allau de malalts i ferits, al que s'uniren els presoners obligaren a improvisar Hospitals.

El bisbe va cedir el Col·legi de Sant Bonaventura i el Comissari de Guerra, Marquès de Jaureguizar va portar-hi llits, llençols, matalassos, etc... i ben aviat s'omplí amb 285 presoners francesos. S'instal·là un altre hospital amb una capacitat de 150 llits al Col·legi de Cordellas (2).

Aquests dos hospitals es tancaren en signar-se la pau de Basilea i les coses tornaren a la rutina habitual.

Però la rutina es va acabar -com tantes i tantes coses- amb la guerra de la Independència.

LA GUERRA DEL FRANCÈS

A 1807 i 1808, abans i en el moment d'esclatar la guerra, la proporció entre militars i població civil entre els hospitalitzats a la Santa Creu, era molt semblant a la registrada l'any 1720.

Anys	Homes	Dones	Soldats
1807	1758	1894	2981
1808	1051	1067	3129

(de gener a juliol)

Durant els primers mesos de l'ocupació francesa, les coses de l'Hospital no experimentaren cap variació. El Vice-Director del Col·legi -Director efectiu- era Josep Torner, al que trobem signant documents a prec dels francesos, fins que aquests, a la vista de la saturació (3) de la Santa Creu, decidiren muntar tres hospitals exclusivament militars.

L'un a les Drassanes, l'altre al Convent de les Monges Calatraves de Jonqueres i el tercer al Monestir dels Pares Pau·ls de la Congregació de Madrid.

L'HOSPITAL MILITAR DEL CARRER DE TALLERS

Aquest darrer era un casalot amb la seva església i el seu jardí que feia anys havia estat secularitzat i convertit en fàbrica de tabacs i que abans havia portat els

noms de Sant Sever, primer, i de Sant Carles Borromeo després. Estava situat al carrer dels Tallers i fora de dues breus interrupcions -entre 1816 i 1821 una, i entre 1822 i 1823, l'altra- va ésser l'Hospital Militar (4) fins l'any 1937 en que es va acabar l'actual Hospital de Vallcarca.

Al 1847 una Comissió de metges nomenada per l'Ajuntament aconsellaren la construcció de dos nous hospitals. Un dins del recinte del gran Convent de Jonqueres i l'altre a l'antic convent dels Jerònims que estava prop del Portal de Sant Antoni. Encara que els dos edificis estaven desamortitzats i, per tant, lliures, el projecte no va anar endavant, de manera que va continuar funcionant el vell cenobi del carrer dels Tallers.

En l'actualitat el seu solar s'ha convertit en una placeta ajardinada en la que es conserva tan sols l'Església, notable per la seva cúpula decorada amb unes pintures al fresco de Flaugier.

L'HOSPITAL DE JONQUERES

L'altre convent que els francesos habilitaren com Hospital militar fou el de Jonqueres que ocupava tota l'illa de cases limitada per la Via Laietana, la plaça d'Urquinaona i el carrer de Jonqueres. Pertanyia, com hem dit, a les monges Calatraves dedicades a tenir a pensió senyoretes casadores de la bona societat que rebien en el jardí visites de futurs o possibles marits.

En acabar la guerra de la Independència continuà servint d'hospital militar però les condicions eren tan precàries que quan l'assentista, l'any 1820 anà a encarregar-se'n, declinà l'oferta a menys que es procedís a fer obres reparant teulades i sostres esfondrats de les sales dels presos i de les casetes dels dementats.

El pressupost d'aquelles obres va pujar a 50.250 rals. Fou aprovat el 16 d'abril de 1820 i s'entregaren 10.000 rals a compte.

L'any 1843 amb ocasió de la revolta dels "Jamancios" s'improvisaren dos hospitals militars. Un a la Torre de la Virreina (5) i un altre al Monestir de Pedralbes com hem

tingut ocasió de comprovar-ho en la documentació aportada per Robert Martràs estudiant de 5è curs de Medicina amb motiu de sol·licitar una plaça d'alumne intern.

I tornant, ara a Jonqueres, fou utilitzat com correccional i l'any 1871 enderrocat, encara que, sortosament, el claustre i l'Església foren desmuntats i refets a l'actual Parròquia de la Concepció.

L'HOSPITAL MILITAR ACTUAL

L'actual hospital militar ocupa l'antiga finca del mas Fregadell, situada en la banda de ponent de la riera de Vallcarca a les estribacions de la serra de Collcerola i que fou comprada per l'Exèrcit el 5 de gener de 1929 per 2.262.200 Ptes.

La idea de construir un nou hospital, en substitució del del carrer dels Tallers, va néixer l'any 1923. Llavors es pensà en bastir un hospital de 600 llits i una Clínica d'Urgències amb una capacitat de 206 hospitalitzats.

Dos anys mes tard s'adquirí el terreny de Vallcarca i es constituí la Junta d'Edificació presidida per l'antic Alcalde de Barcelona, el Comte de Güell.

L'autor del projecte i director de les obres fou el Coronel d'Enginyers José Roca Navarro i les continuà i acabà el, també coronel, Josep Sans i Forcada (6).

L'Hospital s'inaugurà en la primavera de 1937 en plena guerra civil.

Consta de 12 pavellons independents però intercomunicats. Té una capacitat de 540 llits que pot ser fàcilment ampliada a 1070 en cas de necessitat. Hi ha, també, altres edificis de serveis com Direcció i Administració, bugaderia, cuines, dipòsit de cadàvers, residència de sanitaris, servei de desinfecció, etc... ocupant una superfície total de 65.750 m2 dels que estan edificats 11.591.

NOTES

- (1) Mesura de vi equivalent a 94 centilitres, o sigui, pràcticament, un litre.
- (2) El Col·legi de Cordellas estava situat, juntament amb la Universitat, al troç de Rambla anomenada per això dels Estudis. Havia estat propietat dels Jesuïtes i tenia com a missió l'educació del joves de la noblesa catalana.
- (3) En un any es registraren 4.500 ingressos amb una estada mitjana de 21,7 dies.
- (4) De totes maneres, en acabar la guerra del francès, l'Hospital de la Santa Creu va seguir ingressant militars, per bé que no d'una manera exclusiva. Fou al 1824 en que la MIA es negà a acceptar més soldats, segurament a causa -com es deia en una representació elevada al Govern amb data 7 de març de 1825- dels "considerables atrasos de la Real Hacienda del tiempo que estuvieron los militares".
- (5) No ens ha estat possible situar aquest lloc.
- (6) El Coronel Sans i Forcada va morir durant la guerra a la presó.

BIBLIOGRAFIA

- Josep Danón. Visió històrica de l'Hospital de la Santa Creu. R. Dalmau, Barcelona, 1978.
- Miguel Parrilla. Un hospital militar en 1716. Medicina e Historia, julio de 1972.
- Archivo General de Simancas. Dirección General del Tesoro, Inventario 36, leg. 18.

RESUM

Tot fa pensar que els militars se serviren de l'Hospital de la Santa Creu des de la seva fundació encara que els primers documents que ho demostren daten del segle XVI.

A rel de la guerra de Successió (1707-1714) es projectà la construcció -dins del recinte de la Ciutadella d'un hospital amb una capacitat de 1000 llits, però aquest projecte fou abandonat i els militars tornaren, l'any 1720 a enviar els seus malalts i ferits a la Santa Creu.

La creació del "Real Colegio de Cirugia" que utilitzà l'Hospital de la Santa Creu com hospital clínic per a la formació dels seus alumnes -fora d'originar algun que altre conflicte entre militars i la MIA- no va canviar la situació.

Durant l'ocupació de Barcelona per les tropes napoleòniques, els francesos crearen tres hospitals militars: un a les Drassanes, un altre al Convent de Jonqueres i un altre a la Fàbrica de Tabacs que havia estat Convent dels Pares Paüls al carrer de Tallers.

Aquest darrer fa funcionar com hospital militar des de 1808 fins 1940 en que acabada la guerra civil, s'enderrocà.

L'actual Hospital Militar de Vallcarca s'inaugurà l'any 1937 en plena guerra civil.

Es dona notícia de varis hospitals provisionals amb motiu de guerres i revoltes.

RESUMEN

Hay que pensar que los militares se sirvieron del Hospital de la Santa Cruz de Barcelona desde su fundación (1401), aunque los primeros documentos que lo prueban datan del siglo XVI.

Al terminar en 1714 la Guerra de Sucesión, el Ejército proyectó la construcción de un hospital con una capacidad de 1.000 camas en el recinto de la Ciudadela. Pero este proyecto fué abandonado y los militares volvieron a enviar en 1720 sus heridos y sus enfermos al Hospital de la Santa Cruz.

La creación en 1760 del Real Colegio de Cirugía, que utilizó el Hospital de la Santa Cruz como centro de formación de sus alumnos -fuera de algún que otro incidente- no alteró sustancialmente las relaciones entre Ejército y Administración del Hospital.

Durante la ocupación de Barcelona por las tropas napoleónicas (1808-1814), los franceses crearon tres hospitales militares: uno en las Atarazanas, otro en el Convento de monjas de Jonqueres y otro en la Fábrica de Tabacos que había sido Convento de los PP. Paules de Madrid.

Este último funcionó ininterrumpidamente como hospital militar desde 1808 hasta 1940 en que fué demolido.

El actual Hospital de Vallcarca se inauguró en 1937 en plena guerra civil.

SUMMARY

It is very probable that the Army was using the "Hospital de la Santa Creu" since its foundation (1401). The first documents, however, date from the XVI century.

At the end of the war of Succession (1714) the Army planned the construction of a 1.000 beds Hospital in Barcelona's Citadel. Because this project was abandoned, the soldiers were sended once more to the Santa Creu Hospital in 1720.

The foundation of the "Real Colegio de Cirugia" in 1760, whose Professors utilized the clinical material of the Hospital for didactic purposes, did not change essentially the terms between Army and Hospital Administration.

When Barcelona was occupied by the napoleonic troops (1808-1814) the french Army organized three military Hospitals: one in the dockyards, other in a Convent of nuns (Jonqueres) and a third in an old monastery of monks at Taller's street.

This last one was the military Hospital of Barcelona from 1808 to 1940, when was demolished.

The actual Hospital was inaugurated in 1937.